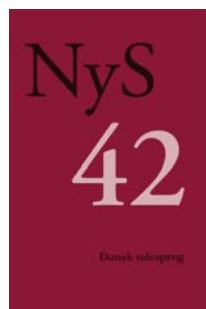

NyS

Titel:	Trykfordelingens implikaturer. Betydningsbærende og meningsbærende tryk
Forfatter:	Eva Skafte Jensen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier 42. Dansk talesprog,</i> 2012, s. 116-147
Udgivet af:	NyS i samarbejde med Dansk Sprognævn
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Trykfordelingens implikaturer

Betydningsbærende og meningsbærende tryk

EVA SKAFTE JENSEN

Enhver dansktalende ved at der er forskel på at *hun stod 'op* (med stærkt tryk kun på *op*) og *hun 'stod 'op* (med lige stærkt tryk på de to ord *'stod* og *'op*). Enhver dansktalende kan også nikke genkendende til at *jeg har vasket 'op* (med stærkt tryk kun på *op*) ikke er helt det samme som *jeg 'har vasket 'op* (med stærkt tryk både på *har* og *op*). Dog er den måde de to førstnævnte ytringer adskiller sig fra hinanden på, anderledes end den måde de to sidstnævnte ytringer adskiller sig fra hinanden på. Der er altså ingen tvivl om at trykfordelingen er et vigtigt udtryksmiddel i dansk, men det kan være svært at få overblik over hvordan man analyserer tryk – hvordan er de to sæt ytringer forskellige fra hinanden, hvad er det neutralt almindelige, hvilke afvigelser er der fra det neutrale, og hvad kan man så udlede af afvigelserne? I denne artikel vil jeg inddrage indsigter fra sprogvidenskabens systematiske discipliner som fonetik/fonologi, grammatik og pragmatik for at kunne give et ordentligt signalment af sproglige udtryk som de ovenstående. I særdeleshed vil jeg vise hvordan man med de seneste landvindinger i den systematiske pragmatik, nærmere bestemt implikaturteori, kan anskueliggøre hvordan vi kommer frem til at vi skal fortolke eksempler som *jeg har vasket 'op* og *jeg 'har vasket 'op* forskelligt. Dette tager tidligere observationer og klassificeringer som 'sammenligningstryk' og 'modsætningstryk' op til fornyet overvejelse.

Artiklen falder i tre hoveddele. I de to første dele vil jeg forholdsvis kortfattet skitsere hvad man allerede har fundet frem til hvad angår trykkets fonetiske og (syntaktisk-)semantiske karakteristika. Redegørelsen for trykkets fonetiske karakteristika skal fungere som baggrund for de senere redegørelser for hhv. betydningsbærende og meningsbærende trykfordeling. Redegørelsen for trykkets (syntaktisk-)semantiske

karakteristika skal fungere som baggrund for den efterfølgende redegørelse for meningsbærende trykfordeling.

Tredje del handler om meningsbærende tryk, dvs. om trykfordeling som pragmatisk fænomen. Trykfordelingen fungerer som tolkningsanvisninger til hvordan man skal forstå det ytrede. I visse tilfælde er trykfordelingen i en ytring pragmatisk neutral, i andre tilfælde afvigende. Trykfordelinger der kan siges at være afvigende i forhold til den pragmatisk neutrale trykfordeling, genererer implikaturer der har konsekvens for fastlæggelsen af meningsmæssigt (dvs. pragmatisk) fokus i en ytring. Endelig vil jeg til sidst vise hvordan dette at trykfordelingen både kan være signal om betydning og mening, kan volde problemer i analysen af trykfordelingen af danske ytringer.

Jeg vil begynde med at gøre rede for hvad tryk er for et fænomen rent akustisk, dvs. hvordan tryk kommer til udtryk.

HVORDAN KOMMER TRYK TIL UDTRYK?

Når man arbejder med tryk og trykfordeling, er den relevante analyseenhed *stavelsen*. Stavelsen er den mindste sproglige enhed der kan bære et tryk, og man taler om i hvilken *grad* stavelsen har tryk, for eksempel om trykstærke og tryksvage stavelser.

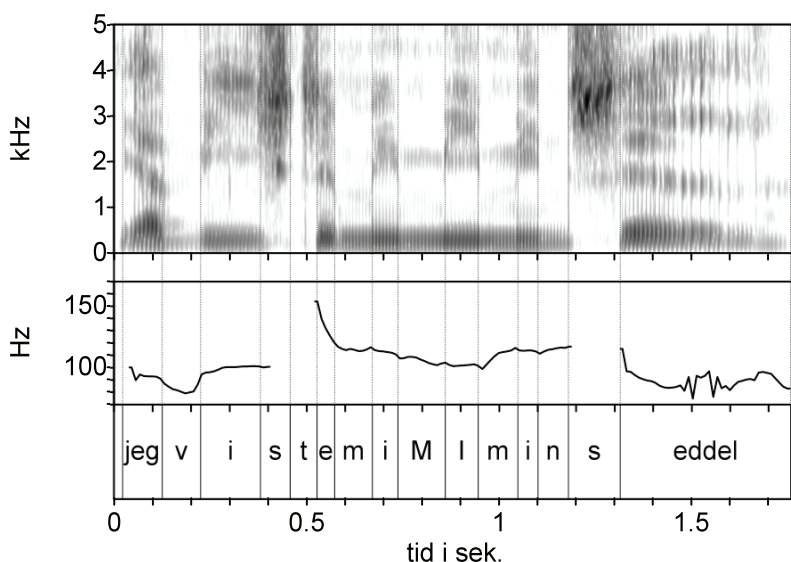
Rent fonetisk fremstår tryk gennem fire forskellige akustiske signaler: varighed, kvalitet, intensitet og grundtoneændring (se fx Grønnum 2005: 192f). Vokaler i trykstærke stavelser er alt andet lige længere end i tryksvage (varighed), lydene i trykstærke stavelser bliver alt andet lige udtalt mere distinkt (dvs. tydeligt) i trykstærke stavelser end i tryksvage (kvalitet), den fysiske lydstyrke er alt andet lige kraftigere ved trykstærke stavelser end ved tryksvage (intensitet), og endelig kan man iagttage at tonegangen – det vil sige den ’melodi’ der er knyttet til udtalen – har større udsving ved trykstærke stavelser end ved tryksvage (grundtoneændring).

Ovenfor bruges vendingen ’alt andet lige’ ved karakteristikken af de fire signaler. I rigtig autentisk tale kan det være overordentlig vanskeligt at finde sammenlignelige eksempler hvor ’alt andet er lige’, dvs. hvor for eksempel taletempoet er ens, og stavelsens fonetiske omgivelser er ens. Derfor er de forskningsresultater hvor man er nået frem til at

netop disse fire signaler spiller ind på produktionen og opfattelsen af tryk, ofte foretaget ved kontrollerede laboratorieforsøg, se fx Fischer-Jørgensen 1984 og Grønnum 1992.

I figur 1 nedenfor afbildes et spektrogram og et grundtoneforløb for ytringen *jeg viste Mimi min seddel* (jf. Petersen 2009). I ytringen er der tre fonemisk set ens stavelser i træk, kvindenavnet *Mimi* og begyndelsen af det efterfølgende pronomen *min*. Den eneste forskel på disse tre stavelser er at anden stavelse er trykstærk, mens første og tredje stavelse ikke er.

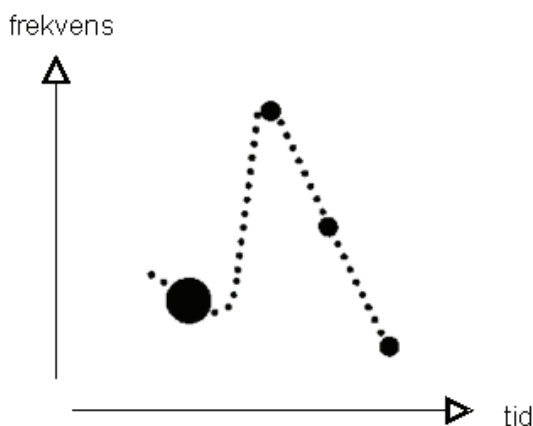
FIGUR 1. LAVET AF NIELS REINHOLT PETERSEN

I spektrogrammet for ytringen kan man blandt andet se at den trykstærke *mi*-stavelse er længere end de andre to. I figur 1 er dette i øvrigt også angivet i den ortografiske gengivelse af ytringen, nemlig ved at den trykstærke *mi*-stavelse skrives med stort *M*.

Man har også undersøgt hvordan de andre akustiske signaler for tryk realiseres. Mest kendt er nok Grønnums resultater for trykgruppemønsteret for trykstærke og efterfølgende tryksvage stavelser i københavnsk præget rigsmål, jf. figur 2:

FIGUR 2 (GRØNNUM 2005: 338)

Trykgruppemønstret for københavnsk præget rigsmål er karakteristisk ved at en trykstærk vokal (og dermed den trykstærke stavelse) igangsætter et prosodisk forløb der kan betegnes som først stigende og derpå faldende. Den trykstærke vokal selv kan være faldende eller faldende-stigende; de efterfølgende trykssvage vokaler ligger på den faldende kontur. I figur 2 angiver den store plet det sted hvor den trykstærke vokal (/stavelse) indtræder; de mindre pletter angiver efterfølgende, trykssvage stavelser (Grønnum 2005: 338f).

Fra en fonetisk vinkel er tryk altså et fænomen der kan undersøges ved hjælp af naturvidenskabelige metoder, men det er også et fænomen der i høj grad er humanistisk og socialt for så vidt som det involverer kommunikationen mellem mennesker, og det er derfor også et relevant studieobjekt for de dele af sprogvidenskaben der arbejder med semantik og pragmatik (herunder informationsstruktur). Det kan dog være nyttigt at minde sig selv om at der er forskel på det der rent fonetisk kan måles og vejes, og det der yderligere kræver menneskelig fortolkning. Dette tema tages op i næste afsnit.

Grader af tryk og typer af tryk

For at kunne analysere hvordan tryk bruges som kommunikativt middel, kan man til at begynde med overveje hvilke slags tryk der er. Her er det i første omgang nyttigt som Hansen & Lund (1983: 6-16) at prøve at skelne mellem grader af tryk og typer af tryk. Når man taler om grader af tryk, forsøger man at holde sig til den fonetiske side af sagen, dvs. den side af sagen der kan undersøges akustisk og auditivt; som det vil fremgå nedenfor, er dette dog ikke ganske uproblematisk. Når man beskæftiger sig med typer af tryk, forholder man sig til den kommunikativt funktionelle side af sagen ved at se på de funktioner trykket måtte have i ord, sætninger og ytringer. I de følgende afsnit gives først en kortfattet karakteristik af hvor mange grader af tryk dansk kan anses for at have; derefter gives en - også kortfattet - karakteristik af trykkets betydningsbærende funktion. Endelig gives en mere udførlig karakteristik af trykkets meningsbærende funktion.

Grader af tryk i ord og ytringer

Der er ikke enighed om hvor mange grader af tryk man kan og bør skelne mellem.¹ Hvad angår leksikalsk tryk, dvs. trykfordelingen i enkeltord, bliver der dog ofte skelnet mellem tre trykgrader (fx Heger 1981: 116-119; Hansen & Lund 1983; Fischer-Jørgensen 1984; Basbøll 1995, 2005; Togeby 2003: 36):

hovedtryk (noteret med ' foran relevant stavelse)

bitryk (noteret med , foran relevant stavelse)

svagtryk (noteret med _ foran relevant stavelse)

I den udstrækning der er uenighed om denne tredeling, er det især bitrykket der bliver problematiseret. Problemet består først og fremmest i at det er svært at finde akustiske, dvs. fonetiske, belæg for bitryk som noget der er anderledes end hovedtryk og svagtryk (se fx Grønnum 2005: 250). Som argument for at bitrykket trods alt er noget andet end hoved- og svagtryk, fremføres da typisk det fonologiske argument at man i visse sammensatte ord kan skelne mellem (mindst) tre forskellige trykgrader (se fx Fischer-Jørgensen 1984; Basbøll 1995, 2005: 323f; Grønnum 2005: 236-237). I (1) vises et eksempel hvor man ifølge

Basbøll (1995: 31-32) tydeligt kan se (høre!) tre forskellige trykgrader i distinkt udtale:

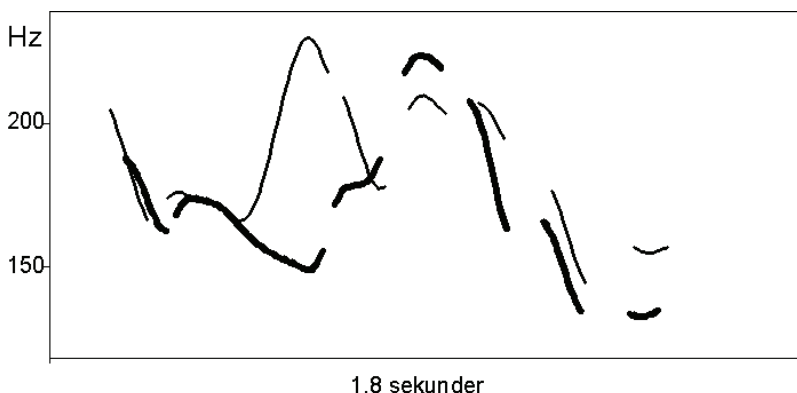
(1) 'und₀er,salgs₀chef

Argumentet for at der er bitryk i de sidste to stavelser i et ord som *'und₀er,salgs₀chef*, er at stavelserne *,salgs₀* og *,chef* på den ene side er mindre prominente end stavelsen *'und-*, men på den anden side begge bevarer deres stød. Det indgår nemlig i standardbeskrivelserne af stød at man ikke kan have stød i tryksvage stavelser, jf. Basbøll 1995: 24.²

Den manglende akustiske evidens for bitryk vanskeliggør en beskrivelse af trykgrader der – uden på nogen måde at skele til det fonologiske og funktionelle – alene er baseret på akustisk-fonetiske kriterier. Denne vanskelighed fremgår da også af de yderligere 'trykgrader' man kan finde beskrevet i litteraturen. For eksempel regner nogle med ekstra trykgrader der som regel går under betegnelser som *emfatisk tryk*, *kontrasttryk*, *modsætningstryk*, *sammenligningstryk*³ og *affektivt tryk* – typisk noteret med " og for affektivt tryks vedkommende med "" (jf. fx Heger 1981: 118-119; Grønnum 2005: 196, 342); bag termer som 'emfatisk', 'kontrast', 'modsætning', 'sammenligning' og lignende ligger der en funktionel tanke.⁴ Studierne i *emfatisk tryk/kontrasttryk/modsætningstryk/sammenligningstryk* er i øvrigt typisk foretaget på baggrund af materiale der inddrager hele sætninger og ytringer. Dette tages op til nærmere beskuelse i afsnittene om meningsbærende tryk.

I figur 3 vises et billede af en og samme ytring udtalt to gange. Kurven med den tynde streg angiver almindelig pragmatisk neutral udtale; den med den tykke streg angiver ifølge Grønnum såkaldt kontrasttryk, dvs. et ekstra stærkt tryk på stavelsen *bu-*. Som det fremgår af kurverne, er der ikke knivskarpe grænser mellem forskellige tryk, mellem almindeligt hovedtryk og kontrasttryk. Der er snarere tale om et kontinuum af ikke-distinkte forskelle.

FIGUR 3. NINA GRØNNUMS BILLEDE AF 'DER GÅR MANGE BUSSE FRA TIFLIS' (GRØNNUM 2005: 342)

Af særlig interesse for afsnit senere i artiklen er det at det der for alvor giver oplevelsen af kontrast, faktisk ikke nødvendigvis fremkommer ved at man lægger ekstra meget tryk på *bu-*, men typisk i stedet ved at de omstående stavelers trykmønster "svinder betragteligt ind" (Grønnum 2005: 342). Kontrastoplevelsen fremkommer altså ved at selve udsvingene mellem trykstærk og trykssvage stavelser er meget store, og Grønnum konkluderer at "fremhævelse er relativ" (2005: 343; se også Brink 1981; Togeby 2003: 47ff). Dette bliver relevant at huske på til redegørelsen for meningsbærende tryk senere i artiklen.

Rent akustisk er trykket altså en vanskelig størrelse at have med at gøre, og visse fonetikere og akustikere foretrækker da også at tale om prominens snarere end tryk (se fx Tøndering 2004). Nyttens af at skelne mellem grader af tryk – for eksempel at beskrive betydnings- og meningsforskelle i talt dansk – opvejer dog de indvendinger akustiske målinger som dem vist i figur 3 kan give anledning til, se også Brink 1981.

Interessant nok giver perceptionsstudier muligvis støtte til en hypotese om at vi som sprogbrugere faktisk ubevidst opererer med grader af tryk, snarere end et kontinuum af ikke-distinkte prominensforskelle. I en undersøgelse foretaget af Jensen & Tøndering (2005) blev tre grupper forsøgspersoner bedt om at bruge tre forskellige prominensskalaer; de blev med andre ord bedt om at tage stilling til hvor prominente (hvor høj grad af tryk) de mente forskellige dele af udtalte

ytringer havde. En gruppe kunne vælge mellem 31 grader, en anden gruppe mellem 4, og en tredje alene mellem 2 grader.

Et af de tankevækkende resultater var at en del af de forsøgspersoner der kunne vælge mellem 31 forskellige grader af prominens, havde en tendens til at svare så deres afgørelser samlede sig om nogle bestemte punkter omkring toppen, midten eller bunden af skalaen. Jensen & Tønderings konkluderer på baggrund af dette at man ikke nødvendigvis får mere differentierede svar når man giver (utrænede) forsøgspersoner mulighed for at foretage sådanne differentieringer af prominensgrader. I tilgift til dette kunne man overveje om dette resultat ikke også peger på at man som lytter til en vis grad af sig selv opfatter/indordner det man hører, som noget der hører til i en af forholdsvis få kategorier, kategorier som faktisk stemmer meget godt overens med den praksis man finder i fremstillinger som de allerede nævnte, nemlig Heger 1981; Hansen & Lund 1983; Basbøll 1995 og Tøgeby 2003.

Trykfordeling i sætninger og ytringer

Når man arbejder med trykkets rolle i sætninger og ytringer snarere end i enkeltord som i (1) ovenfor, nøjes man dog ofte med at angive to grader af tryk: stærktryk og svagtryk. Således er der i de ortografiske transskriptioner af materialet i talesprogskorpusset DanPASS (Danish Phonetically Annotated Spontaneous Speech) kun angivelse af disse to grader. I praksis sker det ved at alle trykstærke stavelser indledes med en trykangivelse, og når en stavelse ikke indledes af en sådan, ligger der i denne udeladelse en angivelse af at den pågældende stavelse ikke er trykstærk; dette resulterer i udskrifter a la (2):⁵

- (2) 'ja du 'starter 'der hvor der er et 'kryds går jeg 'ud 'fra og hvor der står 'start

Hansen & Heltoft skriver ligeud at de i forbindelse med syntaktisk tryk (forskelligt fra leksikalsk tryk) holder sig til to trykgrader - hovedtryk og ikke-hovedtryk - da fx bitryk aldrig er syntaktisk relevant (Hansen & Heltoft 2011: 335).

Den relevante analyseenhed i studier af tryk er som sagt stavelsen. Når man udtaler en ytring, vil der være stærkt tryk på nogle stavelser og

ikke på andre; det er det der skaber rytmen i talen. I ytringen *jeg har her et startpunkt* i (3) er der for eksempel stærkt tryk på stavelserne *har*, *her* og *start-*, og ikke på resten af stavelserne. Det kan noteres som følger:⁶

(3) jeg 'har 'her et 'startpunkt

En vigtig ting at huske på til senere i artiklen er at det er karakteristisk for dansk at hvert stærkt tryk i pragmatisk neutrale ytringer udtales lige stærkt; i andre sprog forholder det sig ikke nødvendigvis sådan. I engelsk og i svensk har man for eksempel en såkaldt sætningsaccent, dvs. at den sidste trykstærke stavelse i en sætning har en særlig grad af prominens (jf. Grønnum 2005: 195-196). Når der er grund til at nævne dette, skyldes det at man i sprog som fx netop engelsk og svensk er nødt til at tage højde for at visse tryk (ytringens sidste) skal behandles anderledes end ytringens øvrige tryk, jf. fx Ladd 1980: 46-49ff; Grønnum 1990. Noget sådant behøver man altså ikke tage særskilt hensyn til i dansk. Alle stærke tryk har i princippet de samme muligheder i dansk, og det er at signalere semantisk-syntaktisk enhed og at signalere fremhævelse.

Trykfordeling som betydningsbærende og meningsbærende udtryksmiddel

Det der især gør tryk interessant i semantisk og pragmatisk henseende, er at dansk har såkaldt *frit tryk* (Grønnum 2005: 194), hvilket vil sige at der ikke er faste regler for at det stærke tryk i ordene altid skal placeres på for eksempel første, på sidste eller næstsidste stavelse.⁷ At det stærke tryk ikke er bundet til bestemte stavelser, indebærer at det kan bruges til at være betydningsbærende (og betydningsadskillende (4)-(5)) og meningsbærende (4)-(8):

(4) a. (et) 'forklæde	b. (at) for'klæde (sig)
(5) a. 'overhovedet (i familien)	b. (er der) over'hovedet (nogen)

- (6) jeg har 'set den
(7) 'jeg har 'set den
(8) jeg 'har 'set den

I (4) og (5) er der tydeligvis tale om helt forskellige ord i a. og b. alt efter hvordan trykkene fordeles. I en ordbog ville de to ord udgøre selvstændige opslag; det er det der ligger i termen betydningsadskillende. Forskellen på (7) og (8) over for (6) er snarere af tekstpragmatisk art: I forhold til en pragmatisk neutral ytring som den i (6) kunne (7) være det man svarede hvis nogen spurgte hvem i en flok der havde set en given film, og (8) kunne være det man svarede som reaktion på at nogen kunne tro at det ikke var tilfældet at man havde set en omtalt film. Betydningen af selve *ordene* i (6)-(8) er dog ikke forskellig, og man ville ikke kunne finde oplysninger om forskellene på de tre ytringer i (6)-(8) ved at slå op i en ordbog. De trykfunktioner der vises i (7)-(8), er altså temmelig anderledes end dem der vises i (4)-(5), men rent akustisk og perceptuelt er de ens. Så hvordan finder man ud af hvad trykkene i (4)-(8) er udtryk for? Det kræver en vis sortering, og der er visse kriterier for sorteringen.

Som tidligere nævnt kan man sige at trykfordelingen i ytringer har to forskellige overordnede funktioner; den ene består i at knytte sprogligt materiale sammen (enhedstryk), den anden består i at fremhæve enkelte stavelser (og dermed det sproglige indhold stavelserne repræsenterer) frem for andre i talens fremadskridende forløb, jf. fx Jespersen 1897-1899: 556-566. De to funktioner kan gå hånd i hånd, eller de kan gå på tværs af hinanden. Dette er i høj grad forbundet med om trykfordelingen i en ytring er pragmatisk neutral eller afvigende.

For at kunne afgøre hvornår en ytring er pragmatisk neutral eller afvigende, er det nødvendigt i første omgang at have en skitse for det pragmatisk neutrale, og til dette tjener det næste afsnit om trykkets betydningsbærende funktion.

TRYKKETS BETYDNINGSBÆRENDE FUNKTION

Hvad angår trykkets betydningsbærende funktion, er det karakteristisk for dansk at man netop ofte signalerer hvordan ord og stavelser i et syntagma bestående af flere ord - i det følgende kaldet en ordgruppe - hører sammen, ved placering af tryk. I en ordgruppe som *de voksne* er der tale om en nær forbindelse mellem de to ord, og de to ord har til sammen ét stærkt tryk, nemlig på stavelsen *'voks-*: *de 'voksne*.⁸ Dette

signalerer at de to ord betegner en semantisk (og syntaktisk) enhed, hvorfor denne form for trykfordeling traditionelt kaldes enhedstryk.⁹ Trykkets betydningsbærende funktion i dansk er grundigt undersøgt,¹⁰ og især enhedstrykforbindelser der involverer verber, har været genstand for omfattende undersøgelser (se fx Rischel 1983; Thomsen 1991; Scheuer 1995). Som eksemplet *de voksne* viser, er enhedstryk dog også relevant for nominalhelheder. En oversigt over de mest almindelige enhedstrykforbindelser gives i det følgende:

(9) <i>NOMINALE LED MED BESTEMMER</i>	<i>NAVNE</i>
de 'voksne	Peter 'Hansen
de 'små	Eva 'Jensen
en 'bog	Store 'bededag
en 'solsort	Kristi 'himmelfart
en kop 'kaffe	Kirke 'Hvalsø
lidt 'penge	Høje 'Tåstrup
(10) <i>PRÆDIKATIVKONSTRUKTIONER</i>	<i>KONSTRUKTIONER MED
HJÆLPEVERBUM¹¹</i>
være 'murer	have 'grædt
være 'studerende	have 'sovet
blive 'skuespiller	blive 'slået
blive 'far	blive be'handlet
være 'træt	være 'set
blive 'glad	være 'stoppet
(11) <i>VERBUM MED MÅDESADVERBIAL</i>	<i>VERBUM MED RETNINGS
ADVERBIAL</i>
køre 'stærkt	gå 'hjem
synges 'højt	cykle 'hen
(12) <i>IDIOMATISEREDE KOMPLEKSE PRÆDIKATER</i>	
stå 'op	
vaske 'op	
købe 'ind	
se 'ud	

Fælles for alle forbindelserne i oversigten er altså at de på grund af enhedstrykket danner semantisk-syntaktiske enheder. For en del af verbalforbindelsernes vedkommende er der endda tale om at de betyder noget komplet anderledes med stærktryk på verbet i sammenligning med svagtryk, jf. (13)-(14):

- (13) a. han ser 'ud som om han er 'glad b. han 'ser 'ud ad 'vinduet
 (14) a. hun stod 'op b. hun 'stod 'op

Det er dog ikke alle ordgrupper der kun har ét stærkt tryk i alt. I typer som '*ude på 'havet*, '*slet 'ikke* og '*stod 'op* (i statisk betydning) er det neutralt almindeligt at der er mere end et stærkt tryk.

En del syntagmer består ikke af *ordgrupper*, men af enkeltstående ord. Disse har også særkender hvad angår tryk. For eksempel er personlige pronomener per default trykssvage, jf. fx *hun*, *ham* og *den* i (15), til gengæld er demonstrative pronomener typisk trykstærke, jf. *dette* i (16).

- (15) hun 'gav ham den
 (16) 'dette er 'tydeligt

Der er stadig en del uafklarede ting med hensyn til samspillet mellem syntaktisk funktion og trykfordeling i dansk, men de to redegørelser *Sæt tryk på* (Hansen & Lund 1983) og *Ordtryk* (i Togeby 2003) udgør to gode forslag til hvordan et fundament for videre undersøgelser kan tage sig ud.

TRYKFORDELINGENS MENINGSBÆRENDE FUNKTION

I forrige afsnit lå vægten på at vise at trykfordelingen kan være betydningsbærende (og dermed betydningsadskillende). Samtidig tjente afsnittet til at vise hvad der kan betegnes *pragmatisk neutral* trykfordeling. Alle sproglige ytringer er pragmatiske, og ifølge Harder (1996) kan man betragte semantik (og grammatik) som pragmatiske instrukser til

hvordan man skal forstå det ytrede. Dermed er trykfordelingen også meningsbærende.

Ligesom den betydningsbærende funktion har den meningsbærende funktion været genstand for en række undersøgelser og betragtninger (se fx Jespersen 1897-1899: 558-560; Brink 1981; Scheuer 1995: 66-99, 116-160; Tøgeby 2003: 140-142ff), og den meningsbærende funktion inddrages ofte i teorierne om informationsstruktur. I dette afsnit vil jeg dels vise hvordan pragmatisk neutral trykfordeling og pragmatisk afvigende trykfordeling bidrager til at fastlægge hvad der skal forstås som det meningsmæssigt vigtige i en ytring, nemlig *fokus*. Dels vil jeg vise hvordan nyere udviklinger af implikaturteori (Levinson 1995, 2000; Nielsen 2005, 2010) understøtter dette.

Fokus

Et af de mest debatterede og omdiskuterede fænomener i teorierne om informationsstruktur er netop fokus. Fokus kan karakteriseres på forskellig vis. Tøgeby gør det således:

Et led som afsenderen meddeler som relevant for modtageren fordi det tilføjer, sammenføjer, sletter eller omorganiserer information i modtagerens mentale model, er sætningens **fokus**. (Tøgeby 1993: 446, forfatters fremhævelse)

Tøgebys karakteristik er kompatibel med Nølkes, som lyder:

Fokus kan karakteriseres ved tre konstituerende og indbyrdes afhængige egenskaber:

Den første er **syntagmatisk**: Fokus fremstår i ytringen som bestående af en sammenhængende del af den lineære streng. For at forstå ytringen må modtager lokalisere fokus' udstrækning.

Den anden er **paradigmatisk**: Fokus præsenteres som resultatet af et valg truffet blandt elementerne i et paradigme. For at forstå ytringen må modtager genskabe dette paradigme.

Den tredje er **intentionel**: Det paradigmatisk valg er truffet med et særligt formål for øje. For at forstå ytringen må modtager forstå dette formål.

(Nølle 1996: 63, forfatters fremhævelser)

Det vanskelige ved fokus i et sprog som moderne dansk er at det ikke er strukturelt kodet hvad der i en ytring tæller som fokus. I pragmatisk neutrale ytringer må modtager selv - med udgangspunkt i ko- og kontekst - finde ud af det. Dog er det ikke helt hip som hap hvad der kan og ikke kan tælle som fokus. De sproglige enheder der kan være bærer af fokus, kalder jeg i det følgende for fokuskandidater.¹²

Fokuskandidater

For at en enhed overhovedet kan være fokuskandidat, skal den for det første fungere på propositionelt niveau (Hansen & Heltoft 2011: 1731; Jensen 2011b). For det andet er fokus altid knyttet til en trykstærkt stavelse. Den trykstærkte stavelse kan udgøre et ord i sig selv, den kan udgøre en del af et ord eller en del af en ordgruppe. Ved et enkelt stærkt tryk i en ordgruppe kan fokus falde på en enkelt stavelse, et enkelt ord eller en hel ordgruppe. Dette kan i første omgang illustreres med udgangspunkt i den pragmatisk neutrale (17):

(17) jeg har ryddet 'op

Ifølge principperne for betydningsbærende tryk (jf. forrige afsnit) udtales personlige pronomener per default tryksvagt, det samme gælder hjælpeverber, og det gælder verber der indgår i komplekse prædikater som *rydde op*. Sidstnævnte har til sammen kun ét stærkt tryk (enheds-tryk), et tryk der ligger på det sidste led i prædikatet - in casu *op*. Ifølge principperne for fokus er det derfor oplagt at fokus ligger inden for den lineære streng (*har*) *ryddet op*. Det er netop informationerne i (*har*) *ryddet op* der ”tilføjer, sammenføjer, sletter eller omorganiserer information i modtagerens mentale model”, jf. Togeby-citatet. Men det kan ikke uden kontekst afgøres om fokus omfatter hele ordgruppen *har ryddet op* eller kun *ryddet op*, jf. at Nölke skriver at man som modtager selv er nødt til at finde ud af fokus' udstrækning.

De trykssvage ord *har* og *ryddet* indgår i en ordgruppe der har ét stærkt tryk, og sammen med det trykstærkte *op* kan de udgøre fokus. Hver for sig kan de to ord (*har*, *ryddet*) dog ikke alene udgøre fokus i ytringen i (17). De er altså ikke i sig selv fokuskandidater. Heller ikke det trykssvage personlige subjektspronomen er fokuskandidat.

I pragmatisk neutrale ytringer som (17) er der uspecificeret fokus, men der kan også forekomme ytringer med specificeret fokus, og når dette sker, vil der typisk være et sprogligt signal til hvor dette specificerede fokus ligger.¹³ Det sproglige signal kan være leksikalsk (som fokusudpegning ved hjælp af såkaldte fokusoperatorer¹⁴ *selv bunden ville gå tur*), det kan være en syntaktisk konstruktion (som kløvning *det var bunden der ville gå tur*), det kan være en særlig ledstilling (som pladsen for 'ikonisk fokus'¹⁵ *så ville jo bunden gå tur*), og det kan være afvigende trykfordeling (*bunden 'ville gå tur*).

Afvigende trykfordeling

Afvigende trykfordeling kan altså være et signal om specificeret fokus. I det følgende vil jeg bruge 'afvigende trykfordeling' som term både for trykstærk udtale af stavelser der per default ville blive udtalt tryksvagt, og for tryksvag udtale af stavelser der per default ville blive udtalt trykstærkt (se også Brink 1981; Tøgeby 2003: 140). I (17) var der ikke en afvigende trykfordeling, det er der til gengæld i (18) og (19):

(18) 'jeg har ryddet 'op

(19) jeg 'har ryddet 'op

Når der i (18) lægges et stærkt tryk på det personlige pronomen, gøres pronomenet til fokuskandidat. Dette er en fremhævelsesstrategi der resulterer i at man som modtager inviteres¹⁶ til at drage den slutning at det er noget særligt at *jeg* har ryddet op.¹⁷ Der kunne for eksempel have været tale om at en anden skulle have gjort det. Tilsvarende resulterer den trykstærke udtale af hjælpeverbet *har* i (19) i at hjælpeverbet bliver fokuskandidat i sig selv, og dermed inviteres modtager til at tage anderledes stilling til det selve verbalhandlingen repræsenterer. Måske var der tvivl om om oprydningen overhovedet ville finde sted; måske havde afsender en liste over sine mange gøremål og kunne nu krydse oprydningen af som gjort. Således aktiveres den paradigmatiske egen-skab (jf. Nølle-citatet) når den slags led der per default ville blive udtalt tryksvagt, bliver udtalt trykstærkt og derved gøres til fokuskandidater (se også Jespersen 1897-1899: 559).

På tilsvarende måde inviteres modtager til at se bort fra trykssvage led der per default ville have været udtalt trykstærkt og dermed have været blandt fokuskandidaterne. I (20) er der ikke afvigende trykfordeling, men det er der i (21):

(20) jeg har ryddet 'op i 'vasketøjet

(21) jeg har ryddet op i 'vasketøjet

I en ytring som (20) vil det ikke uden inddragelse af den ekstralingvistiske kontekst kunne afgøres om fokus ligger i *ryddet op*, *i vasketøjet*, eller i hele strengen *ryddet op i vasketøjet*.

Hadde trykfordelingen i (20) været anderledes, fx som i (21), ville det have afstedkommet nogle mere præcise tolkningsanvisninger. I (21) er der ikke tilføjet nogen trykstærke stavelser, til gengæld er der fjernet et stærkt tryk fra *ryddet 'op*, og derved unddrager denne del af ytringen sig status som fokuskandidat. Således er der kun én fokuskandidat tilbage i ytringen, nemlig *i 'vasketøjet*, og fokuskandidatens paradigme-fæller aktiveres: *i 'posen med 'genbrugstøj*, *i 'skabet*, *i 'stuen*.¹⁸

Brink kalder fænomenet afvigende tryk for 'sammenligningstryk'¹⁹ idet man sammenligner en ytring med en udtalt eller forestillet ytring på følgende måde:

Man lægger altså billedlig talt den pågældende sætning oven på den, man sammenligner med - baggrundssætningen - og konstaterer forskelle og ligheder; lighederne får så alle et 'dyk' ned til bi-/svagtryk, forskellen eller forskellene får hovedtryk. (Brink 1981: 21)

Man ser her tydeligt trykkets paradigmatiserende egenskaber. Bemærk i øvrigt at Brink påpeger at der ofte ved sammenligningstryk finder en dobbeltbevægelse sted, og det samme gør Togeby (2003: 140): Samtidig med at noget der pragmatisk neutralt ville blive udtalt trykssvagt, får stærkt tryk, sker der tit det at noget der pragmatisk neutralt ville blive udtalt trykstærkt, får svagt tryk. Dette stemmer overens med den mekanisme Grønnum har påpeget, at oplevelsen af såkaldt kontrasttryk,

jf. figur 3, kunne opnås alene ved at reducere trykgraden i de stavelser der omgav den trykstærke stavelse (Grønnum 2005: 342).

En ytrings fokus ligger altså ikke fast en gang for alle, men der er forskellige signaler der kan bidrage til at man kan finde ud af hvad fokus består af. Et sådant signal ligger i hvad der overhovedet kan tælle som fokuskandidat, heriblandt hvordan trykkene i ytringen fordeles sig. Hvis trykfordelingen ikke afviger fra hvad man skulle vente i forhold til principperne for det betydningsbærende trykssystem, står det forholdsvis åbent hvad der faktisk udgør en ytrings fokus, jf. (17) og (20); hvis der derimod er en afvigende trykfordeling i forhold til den pragmatisk neutrale, vil dette automatisk fungere som en forøgelse (18)-(19) eller indsnævring (21) af mulige fokuskandidater.

Trykfordelingens implikaturer

I (18) og (19) ovenfor gøres hhv. subjektet og hjælpeverbet til fokuskandidater, og ikke alene det: På trods af at de ikke er de eneste trykstærke ord i deres respektive ytring, udgør netop subjektet i (18) og hjælpeverbet i (19) det sandsynlige fokus i deres ytring!

Begrebet 'afvigende trykfordeling' kan bruges til at redegøre for hvordan noget der ellers ikke ville være fokuskandidat, kan *gøres* til fokuskandidat, men en beskrivelse af afvigende trykfordeling forklarer ikke i sig selv hvorfor den nyslåede fokuskandidat så netop ofte kommer til også at være bærer af (specificeret) fokus i en ytring frem for en anden trykstærk størrelse. Som det er fremgået tidligere i artiklen, er der netop ingen fonetisk forskel på forskellige trykstærke størrelser.

For at kunne redegøre ordentligt for dette fænomen kan man vende sig til den systematiske pragmatik, nærmere bestemt implikaturteori.

Termen implikatur – ofte oversat til dansk *underforståelse*²⁰ – er opfundet af Grice (1975). En implikatur er en bestemt type implicit mening, dvs. en mening som ikke siges direkte, men som man kan slutte sig til af det sagte. Bruger afsender udtrykket *nogle af drengene* i en ytring som (22) nedenfor, drager man som modtager typisk den slutning at der ikke kan være tale om alle drengene, men kun en delmængde heraf; denne slutning – at det ikke er alle drengene – er selve den underforståede

mening: altså *implikaturen*, herefter noteret som i Levinson 1995, 2000 og Nielsen 2005, 2010 med følgende tegn: +>.

(22) i dag kom nogle af drengene for sent (+> ikke alle drengene)

Den type slutning som modtager kan udlede af (22), kan kaldes for *standardinferens*, jf. Nielsen 2010: 135ff. Vi går grundlæggende ud fra at det folk siger og skriver til os, giver mening. Af de formuleringer vi præsenteres for, tager vi stilling til både det der står *på* linjerne, og det der står *mellem* linjerne, så at sige. Men vi gør det tilsyneladende ikke på må og få. Vi støtter os til en håndfuld grundantagelser, i universalpragmatikken kaldet maksimer og heuristikker. I henhold til disse går vi blandt andet ud fra at man som afsender ikke siger hverken mere eller mindre end man kan stå inde for, og at man ikke siger hverken mere eller mindre end det der er nødvendigt i forhold til den aktuelle samtale eller skriftlige henvendelses formål (jf. Grice 1975). Når nogen siger som i (22), går vi altså ud fra at lige netop den formulering, snarere end en mere stærk formulering a la (23) nedenfor, er den mest passende i situationen.

(23) i dag kom drengene for sent

Formelt logisk, dvs. i den form for filosofisk logik hvor man blandt andet sætter sproglige udtryk på matematisk formel (jf. fx Allwood, Andersson & Dahl 1977; Hendricks & Pedersen 2002), er der ikke noget til hinder for at (22) i virkeligheden dækker alle drengene, at delmængden faktisk er så stor at den udgør hele den samlede helmængde! Dette viser sig blandt andet ved at man ville kunne sige (24) uden at modsige sig selv:

(24) i dag kom nogle af drengene for sent – ja, faktisk var det dem alle sammen

At man kan gøre som i (24), viser at der tale om implikatur (og ikke for eksempel præsupposition). Et særligt kendetegn ved implikaturer er nemlig at de er *annullerbare*, man kan med andre ord justere på de slut-

ninger man tror modtager drager, ved at påpege at den mulige mening (implikaturen) der *kunne* tillægges (+>), ikke *skulle* tillægges.²¹

De pragmatiske grundantagelser der kan bidrage til at forklare hvorfor det med stor sandsynlighed i (18) er subjektet og i (19) er hjælpeverbet der er bærer af fokus - på trods af andre (tryksterke) fokus-kandidater i de pågældende ytringer - er to såkaldte *heuristikker* som Levinson er ophavsmand til, nemlig I-heuristikken og M-heuristikken (1995: 97; 2000: 32-33ff).²² I det følgende bruger jeg ikke termen heuristikker, men taler i stedet om *princippet om det upåfaldende* (svarende til I-heuristikken) vs. *princippet om det påfaldende* (svarende til M-heuristikken).

'Princippet om det upåfaldende'

'Princippet om det upåfaldende' formulerer Levinson som følger (2000: 37):

What is simply described is stereotypically exemplified

Dette princip er inspireret af den del af Grice' kvantitetsmaksime der handler om ikke at sige mere end nødvendigt. Det baserer sig på en grundlæggende antagelse om at det ikke er nødvendigt at sige noget der tages for givet. Som eksempel anføres blandt andet:

(25) "Bill stopped the car" I +> 'in the stereotypical manner with the foot pedal'

Det er karakteristisk for dette princip at de implikaturer der opstår i forbindelse med ytringer som (25), trækker på (afsender og) modtagers antagelser om hvordan verden, især den sociale, stereotypisk er skruet sammen, og hvordan vi udtrykker os om den. Der er ikke noget formelt logisk i vejen for at ytringen i (25) betegner en situation hvor Bill standsede bilen ved at vælte et træ ned foran den eller ved at hive i håndbremsen. Men når det ikke antydes at der var noget særligt på færde (modsat (26) nedenfor), går vi ud fra at den stereotype udlægning, dvs. implikaturen, i (25) stemmer.

'Princippet om det påfaldende'

Over for 'princippet om det upåfaldende' står 'princippet om det påfaldende'. Det karakteriseres på følgende måde (Levinson 2000: 38):

What is said in an abnormal way, isn't normal

Dette princip (inspireret af Grice' mådesmaksime) hænger nært sammen med princippet om det upåfaldende for så vidt som det træder i kraft når det upåfaldende ikke gør: Brugen af en *påfaldende* udtryksmåde antyder at den standardinferens modtager ville have dannet ved en *upåfaldende* udtryksmåde, bør undgås (Levinson 2000: 38). Man kan sige at en upåfaldende udtryksmåde ikke ville være fyldestgørende i situationen. Som eksempel gives (26) hvor det kausative element i bilstandsningen ekspliciteres:

(26) "Bill caused the car to stop" M +> 'indirectly, not in the normal way, e.g. [...] by use of the emergency brake'

Hvis man faktisk ønskede at meddele at Bill havde været i en situation hvor han standsede bilen på påfaldende maner, kunne ytringen i (25) blive opfattet som vildledende.

De to grundantagelser formuleret i princippet om det upåfaldende og princippet om det påfaldende kan altså ses som hinandens modparter (jf. også Levinson 1995: 103-105, 2000: 38ff; Nielsen 2005, 2010). Når noget udtrykkes upåfaldende, antager man at det sagforholdet omfatter, følger vante og stereotype mønstre. Når noget udtrykkes påfaldende – uanset på hvilken måde – inviteres modtager derimod til at drage den slutning at der er grund til at lede efter en mening der afviger fra det vante og stereotype.²³

I (25) og (26) fremstår forskellen på det upåfaldende og det påfaldende leksikalsk i valget af hvilke ord der bruges. Levinson nævner også mange andre måder at udtrykke sig hhv. upåfaldende og påfaldende på, fx særlige syntaktiske konstruktioner, rækkefølgeforhold, ekspliciteringen eller mangel på samme af kohæsive konjunktioner m.m. (Levin-

son 2000). I bogens meget udførlige gennemgang af upåfaldende og påfaldende måder at udtrykke sig på nævnes trykfordeling ikke,²⁴ men det ligger lige for at indlemme dette udtryksmiddel i samlingen af mekanismer der resulterer i upåfaldende og påfaldende ytringer.

I forhold til trykfordeling kan man sige at den pragmatisk neutrale trykfordeling følger princippet om det upåfaldende, og at afvigende trykfordeling følger princippet om det påfaldende.

Pragmatisk neutrale ytringer udmærker sig ved at trykfordelingen ikke er påfaldende. Dette gjorde sig gældende for (17), der her gentages som (27):

(27) jeg har ryddet 'op

Af denne ytring kan man i henhold til princippet om det upåfaldende udlede den standardinferens at afsender anser det der ytres i (27) som upåfaldende.

Hvad angår afvigende trykfordeling, er både afvigende tryksvag udtale og afvigende trykstærk udtale påfaldende, og af begge slags kan der udledes standardinferenser.

Påfaldende trykfordeling viser sig for det første ved afvigende tryksvag udtale, jf. (28), hvor den tryksvage udtale af *op* bevirker at den pågældende stavelse (inkl. den ordgruppe den er en del af) ikke mere lever op til kravet om at kunne være bærer af fokus, *ryddet op* er dermed ikke fokuskandidat:

(28) jeg har ryddet op i 'vasketøjet

Standardinferensen her lyder:

+> led efter fokus et andet sted

Påfaldende trykfordeling viser sig for det andet ved afvigende trykstærk udtale. Lægges der for eksempel stærkt tryk på enten *jeg* eller *har* i (27)

som i (29) og (30), lever sådanne led nu op til kravet om at trykstærke led (på propositionelt niveau) kan være fokuskandidater:

(29) 'jeg har ryddet 'op

(30) jeg 'har ryddet 'op

Men yderligere kan der udledes en standardinferens efter princippet om det påfaldende der kan formuleres som følger (hvor X står for det led der påfaldende bliver udtrykt trykstærkt):

+> X er fokus

I det følgende vises nogle få eksempler på hvordan der kan udledes sådanne standardinferenser ved hhv. hjælpeverber og præpositioner. Til hvert eksempel gives til sammenligning en ytring med pragmatisk neutral trykfordeling (a-eksemplerne):

(31a) der er kommet 'post til 'naboen

(31b) der 'er kommet 'post til 'naboen (+> *er* er fokus)

(32a) hun blev 'overfaldet

(32b) hun 'blev 'overfaldet (+> *blev* er fokus)

(33a) 'hvor er 'brevene til 'skatteforvaltningen

(33b) 'hvor er 'brevene 'til 'skatteforvaltningen (+> *til* er fokus)

(34a) du skal 'tale med 'børnene

(34b) du skal 'tale 'med 'børnene (+> *med* er fokus)

I alle b-eksemplerne kan der udledes den standardinferens at det der afvigende udtales trykstærkt, er fokus. Dette sker som følge af at dette led ikke per standard hører til blandt fokuskandidaterne. Det påkalder sig med andre ord særlig opmærksomhed i sammenligning med de andre fokuskandidater i ytringen, og derved genereres der den implikatur at det pågældende led faktisk bærer ytringens fokus på trods af at det akustisk set ikke er mere prominent end de andre trykstærke stavelser, jf. redegørelsen i forbindelse med figur 3 og Grønnums bemærkninger om at alle trykstærke stavelser i en ytring er lige prominente (Grønnum 2005: 1995).²⁵

Til yderligere understøttelse af denne påstand kan påpeges at der ved de led der påfaldende udtales trykstærkt i b-eksemplerne, genereres en ekstra implikatur der med afsæt i ordets semantik aktiverer ledets paradigmefølger, jf. også Nølke-citatet i tidligere afsnit:

- (31b) der 'er kommet 'post til 'naboen (+> *er* er fokus; +> ikke fx *er ikke*)
- (32b) hun 'blev 'overfaldet (+> *blev* er fokus; +> ikke fx *blev ikke*)
- (33b) her er 'brevene 'til 'skatteforvaltningen (+> *til* er fokus; +> ikke fx *fra, om, ..*)
- (34b) du skal 'tale 'med 'børnene (+> *med* er fokus; +> ikke fx *til, om, ..*)

I sin beskrivelse af sammenligningstryk skriver Brink (1981) at man sammenligner den udtalte sætning med sin såkaldte 'baggrundssætning', og at forskellene mellem disse to sætninger får stærkt tryk. Dette stemmer fint overens med eksemplerne (31b)-(34b). Forskellene - det er netop de aktiverede paradigmefølger.

Trykkets manglende entydighed

Et sidste problem der skal nævnes, handler om trykkets manglende entydighed. Som det fremgik af oversigten i afsnittet om trykkets betydningsbærende funktion, kan trykfordelingen være betydningsadskillelende. Et oplagt og ofte nævnt eksempel er forskellen på at *stå 'op* og at *'stå 'op*. Men eftersom disse udtryk kun adskilles af de to trykfordelinger, og der ikke er noget for eksempel akustisk der adskiller afvigende stærkt tryk fra neutralt stærkt tryk, kan man ikke i et eksempel som (35) afgøre om der er tale om en afvigende trykfordeling af det idiomatiserede komplekse prædikat, eller om der er tale om en fuldstændig upåfaldende neutral trykfordeling af det statiske udtryk. Dette fremgår af de to mulige fortsættelser i (36) og (37):

- (35) hun 'stod 'op
- (36) - jeg havde ellers regnet med hun ville sove hele formiddagen
- (37) - der var ingen siddepladser

I sådanne tilfælde må man ty til den videre kontekst, eller simpelthen spørge den talende om hvad der menes. Der er dog her tale om et praktisk-analytisk problem, ikke et teoretisk.

CODA

I denne artikel har jeg peget på det frugtbare i at se på trykfordelingen i danske ytringer i belysning af adskillige systematiske sprogvidenskabelige discipliner som fonetik/fonologi, (syntaktisk) semantik og pragmatik på en gang. Jeg har således dels fremlagt resultater som længe har været tilgængelige i dansk sprogvidenskab, dels har jeg med inddragelse af implikaturteori anskueliggjort hvordan det i traditionen benævnte sammenligningstryk/modsætningstryk resulterer i nogle ganske bestemte tolkningsanvisninger der har konsekvens for fokusfastlæggelsen i danske ytringer.

Som eksemplerne (17)-(34) gerne skulle vise, bevirker påfaldende trykfordeling standardinferenser. Dette tyder på at der *er* en systematik i fordelingen af pragmatisk neutralt tryk i danske ytringer, og at dette har med fokuskandidatur at gøre. For at kunne arbejde videre med hvornår der er tale om påfaldende tryk, er det nødvendigt med en nuanceret kortlægning af hvilke stavelser der som default er tryk-svage hhv. trykstærke. Hansen & Lunds bog *Sæt tryk på* (1983), der tager udgangspunkt i en ordklasseinddeling, er en god begyndelse, og det samme gælder Tøgebys oversigt i *Fungerer denne sætning* (2003: 140-142), men der mangler stadig at blive foretaget mere arbejde på dette område, dels baseret på data fra de talesprogskorpora der er blevet etableret de senere år, dels baseret på eksperimenter der skal falsificere eller bekræfte hypoteserne om systematisk pragmatisk trykfordeling.

TAK

Tak til Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier, som husede mig da første udkast til denne artikel blev skrevet. Tak til Niels Møller Nielsen og Nina Grønnum, som venligt har kommenteret tidligere versioner. Tak til Niels Reinhold Pedersen som lige så venligt har fremstillet figur 1 til brug for denne

artikel. Tak også til en anonym fagfællebedømmer, og til en særdeles velvillig og konstruktiv redaktion.

Eva Skafte Jensen
Institut for Kultur og Identitet
Roskilde Universitet
eskafte@ruc.dk

NOTER

- 1 Se fx diskussionspunkter og oversigter over uenighederne i Brink 1981; Fischer-Jørgensen 1984; Basbøll 1995.
- 2 Grønnum (2005: 237) foretrækker dog at bibeholde en skelnen mellem to trykgrader.
- 3 Brink (1981) peger faktisk på at sammenligningstryk ikke nødvendigvis fremkommer gennem en ekstra trykgrad, men snarere som en alternativ trykfordeling.
- 4 Hansen & Lund (1983) holder sig til at kalde denne trykgrad for det funktionelt neutrale *overtryk*. Hansen & Heltoft 2011: 335ff taler om hovedtryk og ikke-hovedtryk og bruger desuden det mere funktionelt inspirerede *relieftryk*.
- 5 For ikke at have for mange konkurrerende måder at notere tryk på i denne artikel har jeg ændret på de trykangivelser DanPASS anvender. Faktisk noteres trykkene i DanPASS ved hjælp af kommaer umiddelbart til venstre for den trykstærke stavelses *vokal*. Den pågældende tekststreng ser altså således ud i den oprindelige udskrift: ”j,a du st,arter d,er hvor der er et kr,yds går jeg ,ud fr,a og hvor der står st,art” (d_002_1_g_v). At trykangivelserne står foran vokalen og ikke foran det forreste bogstav i stavelsen (fx foran *a* snarere end foran *s* i ordet *st,arter*), skyldes dels at det rent akustisk er i vokalen man især kan iagttage de akustiske korrelater til tryk, for eksempel er de vigtige signaler trykgruppemønstre og vokallængde knyttet til vokalen, dels at det ikke altid er entydigt let at vide hvor grænsen skal gå mellem to stavelser.
- 6 Også her har jeg ændret på DanPASS-udskriftens måder at notere tryk på, jf. note 5. I DanPASS-udskriften ser tekststrengen således ud: ”jeg h,ar h,er et st,artpunkt” (d_001_4_g_non-v).
- 7 Således anderledes end fransk, hvor trykket ligger på sidste stavelse, polsk, hvor det ligger på næstsidste, og finsk, hvor det ligger på første stavelse, jf. Grønnum 2005: 195.
- 8 I mange sprog er såkaldte ’funktionsord’ som artikler, hjælpeverber og lignende tryksvage (jf. fx Jespersen 1897-1899: 558; Halliday & Hasan 1976: 100-101; Hansen & Lund 1983), og det er netop det man kan iagttage i *de ’voksne*, jf. fx også engelsk *the ’bold and the ’beautiful*, tysk *der ’Mann* etc.
- 9 Der er også en vis tradition for at kalde dette for tryktabsforbindelser. I Jensen (under udg.) argumenterer jeg for at der ikke er tale om tryk*tab*, men at der til forskellige semantisk-syntaktiske funktioner er knyttet særlige trykmønstre.

- 10 Til dem der er særlig interesserede i det syntaktiske tryks betydningsbærende funktion, kan det anbefales at læse følgende fremstillinger: Mikkelsen 1894: 69-71; Jespersen 1897-1899: 560-566; Rischel 1983; Fischer-Jørgensen 1984; Hansen & Lund 1983; Thomsen 1991; Scheuer 1995; Grønnum 2005: 243ff; Togeby 2003: 39-43; Hansen & Heltoft 2011: 336-338.
- 11 Der er i visse tilfælde en glidende overgang mellem perfektive konstruktioner og passivkonstruktioner.
- 12 Nølle såvel som Heltoft arbejder med begrebet fokusdomæne (Nølle 1995, 1996; Heltoft 1996). Fokusdomænet udgør det sæt af muligheder hvoriblandt man per default skal lede efter fokus; for dansks vedkommende svarer sætningsskemaets indholdsfelt ifølge Hansen & Heltoft groft sagt til fokusdomænet (Hansen & Heltoft 2011: 1731).
- 13 Hansen & Heltoft (2011: 1732-1736) bruger termerne *uspecificeret* og *specificeret fokus*; disse termer svarer nogenlunde til Ladd's *broad/ unspecified* og *narrow focus*, Ladd 1980: 74f.
- 14 I *sehv bunden ville gå tur* har ledstillingen også indflydelse på udpegning af *bunden* som fokus, se også Jensen 2010.
- 15 Jørgensen (1996) og Heltoft har begge beskrevet fænomenet. Termen ikonisk fokus skyldes Heltoft, se også Hansen & Heltoft 2011: 1612.
- 16 Jf. teorien om 'invited inference', Geis & Zwicky 1971; Levinson 1983: 145-146.
- 17 Subjektet er ikke oplagt fokuskandidat, jf. Heltoft 1996; Jensen 2010, 2011ab; Hansen og Heltoft 2011: 1731f.
- 18 De aktiverede paradigme-fæller svarer til Borchmanns fokusalternativer, jf. fx Borchmann (2007).
- 19 Han opponerer mod det jespersenske udtryk *modsatningstryk*, og siger at det at sætte noget i modsætning til noget andet bare udgør et specialtilfælde af det mere omfattende princip som sammenligningstrykket udgør (Brink 1981: 21).
- 20 Jf. fx Brink 1981; Togeby 1993: 447, 451ff og 2003: 136-138.
- 21 Uden at inddrage implikaturteori formulerer Brink (1981: 23-24) erkendelsen at den implikatur afvigende tryk kan afstedkomme, er annullerbar, som følger: "Man kan drive folk til vanvid, fx sin ægtefælle, når man ved sit sammenligningstryk signalerer en udtalt baggrundssætning, som derefter benægtes. Metoden er langt simplere end at klæde sig ud som skelet: Herr Steen Haahr: Har du 'så inviteret nogen 'menser? / Fru Innocentia U. Haahr: ja, jeg inviterede

'Kurt og 'Rikke til på 'søndag./ Herren: Har du invi,teret "Kurt til på ,søndag?/ Fruen: Ja, 'hvorfor er 'det så ,mærkelig?/ Herren: 'Det har jeg da 'ikke sagt et 'ord ,om at det ,er!" (trykangivelser if. forlæg).

- 22 Karakteristisk for et område der er under teoretisk udvikling, er der ikke fuldstændig overensstemmelse i termer og nøjagtig ordlyd mellem de forskellige fremstillinger man kan finde om de levinsonske heuristikker. Det gælder dels fremstillinger af Levinson selv (1995, 2000), dels dansksprogede fremstillinger af Nielsen (2005, 2010). Tankegodset i alle disse fremstillinger ligger bag min egen fremstilling i nærværende artikel; mht. ordlyd holder jeg mig især til fremstillingen i Levinson 2000.
- 23 Levinson (og Nielsen) siger blandt andet at de to principper kan karakteriseres som hhv. umarkeret (I-heuristikken) og markeret (M-heuristikken). Selv bruger jeg et noget anderledes markerethedsbegreb end Levinson (jf. Jensen 2007, 2009, subm.), og derfor afholder jeg mig her fra at bruge markerethedstermer.
- 24 Tryk, prosodi og intonation behandles ikke systematisk i Levinsons bog, men inddrages en passant nogle få gange som støtteargument for andre pointer.
- 25 Dette ser ud til at være et generelt karakteristikon for afvigende trykstærk udtale. I Jensen 2011b fremsættes dette som en hypotese i forbindelse med trykstærkt personligt pronomen som subjekt. I Jensen under udg. støttes denne hypotese af en systematisk undersøgelse af trykstærk udtale af hjælpeverbet *har* i DanPASS-materialet.

LITTERATUR

- Allwood, Jens, Lars-Gunnar Andersson & Östen Dahl (1977) *Logic in linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Basbøll, Hans (1995) "Degrees of stress in Modern Danish: primary, secondary, tertiary". Jørgen Rischel & Hans Basbøll (red.) *Danish prosody*. (= *RASK supplement* 3). Odense: Odense Universitetsforlag. 21-47.
- Basbøll, Hans (2005) *The phonology of Danish*. Oxford: Oxford University Press.
- Borchmann, Simon (2007) "Fokus i dansk skriftsproglig sprogbrug". Peter Widell & Ulf Dalvad Berthelsen (red.) *11. Møde om Udforskningen af Danske Sprog*. Århus: Aarhus Universitet. 64-75.
- Brink, Lars (1981) "Sammenligningstryk". *Selskab for Nordisk Filologi: Årsberetning* 1979-1980. 17-30.
- DanPASS (Danish Phonetically Annotated Spontaneous Speech) www.danpass.dk
- Fischer-Jørgensen, Eli (1984) "The acoustic manifestation of stress in Danish with particular reference to the reduction of stress in compounds". *ARIPUC*, vol. 18. Copenhagen: Københavns Universitet. 45-162.
- Geis Michael L. & Arnold M. Zwicky (1971) "On invited inference". *Linguistic Inquiry* 2. 561-566.
- Grice, H. Paul (1975) "Logic in conversation". Carol Henriksen (red.) *Can you reach the salt? – Pragmatikkens klassiske tekster*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag 2001. 99-219
- Grønnum, Nina (1990) "Prosodic features in regional Danish – with a view to Swedish and German". Kalevi Wiik & Ilkka Raimo (red.) *Nordic Prosody*, vol. 5. Turku: University of Turku. 131-144.
- Grønnum, Nina (1992) *The groundworks of Danish intonation. An introduction*. København: Museum Tusculanum.
- Grønnum, Nina (2005) *Fonetik og fonologi. Almen og dansk*. København: Akademisk Forlag.
- Halliday, M.A.K. & Ruqaiya Hasan (1976) *Cohesion in English*. London & New York: Longman.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. København & Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Syddansk Universitetsforlag.
- Hansen, Erik & Jørn Lund (1983) *Sæt tryk på. Syntaktisk tryk i dansk*. København: Lærforeningernes materialeudvalg.

- Harder, Peter (1996) *Functional semantics. A theory of meaning, structure and tense in English*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Heger, Steffen (1981) *Sprog og lyd. Elementær dansk fonetik*. København: Akademisk Forlag.
- Heltoft, Lars (1996) "Topics in Danish and in Universal Pragmatics". Lars Heltoft & Hartmut Haberland (red.) *Proceedings of the Thirteenth Scandinavian Conference of Linguistics*. Roskilde: Department of Language and Culture, Roskilde University. 251-262.
- Hendricks, Vincent & Stig Andur Pedersen (2002) *Moderne elementær logik*. København: Høst.
- Himmelman, Nikolaus P. (1997) *Deiktikon, Artikel, Nominalphrase. Zur Emergenz syntaktischer Struktur* (= *Linguistische Arbeiten* 362). Tübingen: Niemeyer.
- Jensen, Christian & John Tøndering (2005) "Perceived prominence and scale types". A. Eriksson & J. Lindh (red.) *Proceedings FONETIK 2005*. Göteborg: Göteborg University, Department of Linguistics. 111-114.
- Jensen, Eva Skaft (2007) "Der var engang en mand - om markeret og umarkeret artikelbrug i moderne dansk og gammeldansk". Henrik Jørgensen & Peter Widell (red.) *Det bedre argument. Festskrift til Ole Tøgeby*. Århus: Forlaget Wessel & Huitfeldt, & Nordisk Institut. 299-320.
- Jensen, E.S. (2009) "Markeret hvad angår hvad? Om markerethedsteori i grammatikken". Lisbeth Falster Jakobsen, Hanne Jansen, Eva Skaft Jensen & Erling Strudsholm (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 16*. Odense: Syddansk Universitet. 171-190.
- Jensen, Eva Skaft (2010) "*Seh*-studier". Merete Birkelund, Lotte Dam, Helle Dam-Jensen & Susana Silvia Fernández (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 17*. Odense: Syddansk Universitet. 47-65.
- Jensen, Eva Skaft (2011a) "Er subjektet virkelig antifokus?". Inger Schoonderbeek & Peter Widell (red.) *13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus. 165-175.
- Jensen, Eva Skaft (2011b) "Antagelser om fokus. Skitse til et forskningsprojekt". Per Durst-Andersen & Henrik Høeg Müller (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 18*. Odense: Syddansk Universitetsforlag. 105-121.
- Jensen, Eva Skaft (under udg.) "At have eller ikke have. Trykfordeling i sætninger med *har* og negation". Alexandra Holsting mfl. (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 19*. Odense: Syddansk Universitet.
- Jensen, Eva Skaft (subm.) "Markedness, participation and grammatical paradigms. Jakobson and Hjelmslev revisited". *Nordic Journal of Linguistics*.

- Jespersen, Otto (1897-1899) *Fonetik*. København: Det Schuboeske Forlag.
- Ladd, Robert D. (1980) *The structure of intonational meaning*. Bloomington & London: Indiana University Press.
- Jørgensen, Henrik (1996) "Om adverbialled mellem det finitte verbal og subjektspladsen i danske hovedsætninger". *Selskab for Nordiske Filologi: Årsberetning* 1994-1995. 76-90.
- Levinson, Stephen C. (1983) *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, Stephen C. (1995) "Three levels of meaning". F. R. Palmer (red.) *Grammar and Meaning: Essays in honour of Sir John Lyons*. Cambridge: Cambridge University Press. 90-115.
- Levinson, Stephen C. (2000) *Presumptive meanings. The theory of generalized conversational implicature*. Cambridge, Massachusetts & London, England: MIT Press.
- Mikkelsen, Kristian (1894) *Danske Sproglære med sproghistoriske Tillæg. Haandbog for Lærere og Viderekomne*. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Nielsen, Niels Møller (2005) "Argumentationens tomme pladser. Implikatur eller forpligtelse?" J. Cramer, M. Kunøe & O. Tøgeby (red.). *Teorien om alt og andre artikler om sprog og filosofi*. Århus: Wessel & Huitfeldt. 313-326.
- Nielsen, Niels Møller (2010) *Argumenter i kontekst: introduktion til pragmatisk argumentationsanalyse*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Nølke, Henning (1995) "Utterance Focus. Elements of a Modular Theory". Michael Herslund (red.) *Information Structure*. (= *Copenhagen Studies in Language* 18). Frederiksberg: Samfundslitteratur. 75-108.
- Nølke, Henning (1996) "Det attributive adjektivs stilling på fransk". Michael Herslund (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3*. Odense: Odense Universitetsforlag. 49-83.
- Petersen, Niels Reinholt (1979) "Variation in inherent F0 level differences between vowels as a function of position in the utterance and in the stress group". *ARI-PUC* 13. Copenhagen: Københavns Universitet. 27-58.
- Petersen, Niels Reinholt (2009) Svar på eksamensspørgsmål til kurset *Talens akustik, Københavns Universitet, Efterår 2008*, januar 2009.
- Rischel, Jørgen (1983) "On unit accentuation in Danish – and the distinction between deep and surface phonology". *Folia Linguistica* 17. 51-97.
- Scheuer, Jann (1995) *Tryk på danske verber*. (= *RASK supplement* 4). Odense: Odense Universitetsforlag.
- Thomsen, Ole Nedergaard (1991) "Unit accentuation as an expression device for predicate formation in Danish?" *Acta Linguistica Hafniensia* 23. 145-196.

- Togeby, Ole (1993) *Prækt*. Århus: Aarhus universitetsforlag.
- Togeby, Ole (2003) *Fungerer denne sætning. Funktionel dansk Sproglære*. København: Gad.
- Tøndering, John (2004) *Intonation og informationsstatus i spontane monologer - belyst ved prominensmålinger*. Specialeafhandling. København: Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.
- Tøndering, John (2008) *Skitser af prosodi i spontant dansk*. Ph.d.-afhandling. København: Lingvistisk Laboratorium, Københavns Universitet.